

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Znanstveni skup

STANOVNIŠTVO IZMEĐU GRANICA I
TERITORIJA: IZAZOVI, KRIZE I TRENDОВI

Knjižica sažetaka

Zadar, 29. rujna 2023.

Izdavač:

Sveučilište u Zadru, za izdavača Dijana Vican

Organizatori:

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru

Poslijediplomski studij Jadran – poveznica među kontinentima, Sveučilište u Zadru

Organizacijski odbor:

Vera Graovac Matassi, predsjednica organizacijskog odbora (Zadar), Branko Kasalo (Zadar), Robert Lončarić (Zadar), Zrinka Serventi (Zadar), Luka Knez, (Zadar)

Znanstveni/programski odbor:

Mladen Ančić (Zadar), Zlatko Begonja (Zadar), Stjepan Ćosić (Zagreb), Damir Magaš (Zadar), Vera Graovac Matassi (Zadar), Damir Josipović (Ljubljana, Slovenija), Kristijan Juran (Zadar), Sanja Klempić Bogadi (Zagreb), Anamarija Kurilić (Zadar), Marko Trogrlić, (Split)

Urednica:

Vera Graovac Matassi

Lektorice:

Slavica Vrsaljko

Vera Graovac Matassi

Oblikovanje:

Vera Graovac Matassi

ISBN 978-953-331-451-8

Plenarno izlaganje

DUBROVAČKE GRANICE – POLITIČKI, VJERSKI I ETNIČKI ASPEKTI**Stjepan Ćosić**Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, scosic@hrstud.hr

Političke okolnosti i dinamika širenja granica dubrovačke komune, poslije Republike, tema su brojnih historiografskih tekstova. Uz neka još uvijek otvorena pitanja stjecanja i gubljenja pojedinih područja, do novijeg je vremena većina problema i dvojbi o tom procesu faktografski dobro poznata. Ipak, u površnom medijskom diskursu i u školskom narativu o povijesti grada rijetko se naglašava višestoljetno trajanje i kompleksnost dubrovačke teritorijalizacije i vojne komponente tih zbivanja. S druge strane, tijekom tisućljetne povijesti, politička i feudalna (vlasnička i pravna) funkcija granica i razgraničenja za dubrovačku je elitu bila od presudne važnosti.

U ovom izlaganju razmatraju se neki simbolični aspekti procesa dubrovačke delimitacije, ne samo u teritorijalnom i političkom pogledu, već i kroz uporabu antropoloških, civilizacijskih i vjerskih toposa kod samih Dubrovčana i kod stranaca. S obzirom na geopolitički položaj, moglo bi se reći da je kreiranje različitih granica u najširem smislu predstavljalo okosnicu interpretacije dubrovačkog suvereniteta i identiteta koji se oblikovao uglavnom na temelju razgraničenja prema drugima. Trajno prisutna nastojanja za širenjem dubrovačkoga teritorija kod dijela dubrovačke vlastele u sebi su nosila i paradoks republikanske slabosti. Naime, u slučaju širenja na plodna područja Neretve i Popova polja te povećanja broja podanika iz nižih staleža, dubrovački aristorepublikanski sustav gotovo sigurno zapao bi u krizu koja bi ubrzala i propast same države. Još veću opasnost donijela bi kontrafaktualna povijest u kojoj bi Republika postala važan čimbenik Ilirskoga carstva koje bi nastalo kao posljedica kršćanske *reconquiste* na Balkanu.

Teritorijalni optimum postignut u prvoj polovini 15. stoljeća ujedno je bio i jamstvo stabilnosti Dubrovačke Republike i njezina poretka. Ukratko, odnos prema vlastitom teritoriju i granicama za Dubrovčane je bio od temeljne životne važnosti, ali je po diktatu političkih potreba taj odnos bio podložan promjeni diskursa. Vjerske su granice u vidu pripadnosti Katoličkoj Crkvi bile simbolički jače i strože definirane natkriljujući i etničko podrijetlo koje se u pretpolitičko doba pretapalo u podložništvo Republici, odnosno u državni identitet.

Ključne riječi: Dubrovnik, dubrovačka komuna, Dubrovačka republika, teritorij, granice

DEMOGRAFSKI, MIGRACIJSKI I SIGURNOSNI IZAZOVI ZAPADNOBALKANSKE MIGRANTSKE RUTE

Dražen Živić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, drazen.zivic@pilar.hr

Sandra Cvikić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Centar Vukovar, Vukovar, sandra.cvikić@pilar.hr

Među najvažnije suvremene globalne migracije u svijetu danas ubrajamo ilegalne/neregularne migracije. One su s obzirom na uzrok, tijek, brojnost i strukture migranata te posljedice višedimenzionalni (društveni, politički, demografski, ekonomski, sigurnosni, kulturološki itd.) planetarni fenomen i kao takav traži multidisciplinarni i interdisciplinarni teorijsko-metodološki i interpretativan pristup. Europski je geografski i politički prostor već godinama suočen s čestim i vrlo brojnim neregularnim imigracijskim valovima, koji pristižu kroz nekoliko migrantskih ruta, među kojima je osobito značajna zapadnobalkanska. Zapadnobalkanska migrantska ruta odnosi se na neregularne, odnosno nezakonite dolaske u EU kroz regiju koju čine Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija.

Kroz navedene je države 2015. i 2016. godine na vanjsku granicu EU pristiglo približno 900 tisuća prisilnih (izbjeglice) i drugih migranata kojih je većina „otvaranjem granica“ i ušla u EU. Nakon toga dolasci neregularnih migranata, premda nisu zaustavljeni, ipak su smanjeni. No, u posljednje dvije godine (2021. i 2022.), prema podacima FRONTEX-a brojnost se migranata povećala i oni su se približili broju od 400 tisuća osoba. S obzirom na globalni (planetarni) karakter neregularnih migracija, na još uvijek neriješene političke i sigurnosne prilike u državama koje su njihova ishodišta, na kompleksno stanje u Turskoj glede položaja velikoga izbjegličkog kontingenta iz Sirije, na mjere koje su uspostavljene ili će u budućnosti uspostaviti EU glede upravljanja neregularnim migracijama te imajući u vidu izrazito depopulacijska demografska obilježja država zapadnobalkanske rute, znanstveno je relevantno i društveno aktualno promotriti i procijeniti demografske, migracijske i sigurnosne izazove i rizike koje bi u bližoj ili daljoj budućnosti mogle proizvesti novi migracijski valovi s afričkog, bliskoistočnog, srednjoistočnog i istočnoeuropskog prostora prema EU, napose u državama zapadnobalkanske rute.

Ključne riječi: neregularne migracije, migrantska politika, upravljanje granicama, zapadnobalkanska ruta, Europska unija

DEPOPULACIJA POVIJESNIH SREDIŠTA ZADRA, ŠIBENIKA, SPLITA I DUBROVNIKA NA PRIJELAZU 20. U 21. STOLJEĆE

Irena Ipšić

Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, e-mail: irenaipsic@gmail.com

Ana Prohaska Vlahinić

Dubrovački muzeji, Dubrovnik, e-mail: prohaska.du@gmail.com

Depopulacijski procesi još su krajem 20. stoljeća snažno zahvatili povijesne jezgre većine hrvatskih obalnih gradova. Kako bi se spoznali njihovi uzroci i korijeni, cilj ovoga rada je sagledati demografska kretanja, odnosno promjene u broju i strukturama stanovništva te uočiti sličnosti i razlike u uzrocima i posljedicama depopulacijskih procesa na razini povijesnih središta gradova Zadra, Šibenika, Splita i Dubrovnika. Navedeni gradovi odabrani su jer imaju sačuvana srednjovjekovna povijesna središta, a u suvremenim okolnostima ti se najstariji dijelovi gradova suočavaju s ubrzanim padom broja stanovnika i svim negativnim posljedicama po gradski prostor koje uzrokuju takva negativna kretanja.

Istraživanje će se temeljiti na podacima službenih popisa stanovništva od 1991. do 2021. godine. S obzirom na činjenicu da se prilikom obrade i objave službenih rezultata popisa stanovništva podaci ne iskazuju za teritorijalne razine niže od naselja, da bi se moglo doći do podataka popisa stanovništva za dubrovačku, splitsku, zadarsku i šibensku povijesnu jezgru, podatke je potrebno sagledati na razini nižih prostornih jedinica, odnosno statističkih i popisnih krugova. Navedeni podaci omogućit će praćenje i komparativnu analizu demografskih kretanja i depopulacijskih procesa u odabranim hrvatskim obalnim gradovima na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće, a koji su većim dijelom bili pod utjecajem razvoja turističke industrije, promjena u načinu života te drugih modernizacijskih tijekova.

Ključne riječi: depopulacija, iseljavanje, povijesna središta, broj stanovnika, Dubrovnik, Split, Zadar, Šibenik.

ANALIZA TIJEKOVA KRETANJA NEZAKONITIH MIGRANATA NA PODRUČJU SREDOZEMLJA OD OKONČANJA VELIKE MIGRANTSKE KRIZE 2015./16. DO DANAS

Antonio Vulas

Služba za nezakonite migracije PU SD, Split, avulas.st@gmail.com

Rad daje sažetu analizu tijekova kretanja nezakonitih migranata na području Sredozemlja u periodu od završetka velike migrantske krize 2015./16. do danas. Analiza se temelji prvenstveno na podacima Međunarodne organizacije za migracije (IOM). Pri tome rad daje odvojene prikaze statističkih podataka za područje istočnog, središnjeg i zapadnog Sredozemlja, kao zasebno promatranih cjelina, ali i kao područja u korelaciji. Statistički podaci u najvećem dijelu daju se u obliku grafičkih prikaza kako bi čitatelj dobio bolji vizualni uvid u statističke podatke o kretanju nezakonitih migranata na svakom od gore spomenutih područja. Poseban naglasak daje se na istočno Sredozemlje i tijekom kretanja nezakonitih migranata na tom području budući da imaju najveći utjecaj na statističke podatke vezane za nezakonite migracije na vanjskim granicama Republike Hrvatske. Sam rad ne daje statistički prikaz nezakonitih migracija na vanjskim granicama Republike Hrvatske već isključivo na kopnenim i morskim granicama Grčke, Italije i Španjolske, kao najeksponiranijim točkama migracijskih kretanja na južnim vanjskim granicama EU.

U rad su također uključeni podaci vezani za broj nezakonitih migracija preko bugarskih vanjskih granica koji se mogu ubrojiti u statističke podatke za istočno Sredozemlje, a također imaju utjecaj na takozvanu zapadno-balkansku rutu kretanja migranata. Cilj analize statističkih podataka broja nezakonitih ulazaka preko kopnenih i morskih granica spomenute tri države članice EU je dati prikaz tijekova kretanja nezakonitih migranata na ovom području i to na način da se uoče promjene vezano za smjer i intenzitet tih kretanja kroz promatrani period. Rad ne ulazi u dublje razmatranje faktora migracijskih kretanja već isključivo nastoji dati brojčano-vizualne pokazatelje realnih podataka vezanih za nezakonite migracije na Sredozemlju, rijetko prikazane zajedno i u korelaciji.

Ključne riječi: migracije, migracijski tokovi, Sredozemlje, vanjske granice EU

MIGRACIJSKA TRANZICIJA I ZAPOŠLJAVANJE STRANACA U HRVATSKOJ

Snježana Gregurović

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, snjezana.gregurovic@imin.hr

Margareta Gregurović

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, margareta.gregurovic@imin.hr

Simona Kuti

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, simona.kuti@imin.hr

Hrvatsku posljednjih nekoliko godina obilježava migracijska tranzicija pri čemu ona osim iseljeničke, postaje i zemlja useljavanja. Od kada su postale članice EU-a, zemlje srednje, istočne i južne Europe bilježe povećano iseljavanje u razvijene zemlje EU, ali istodobno i useljavanje stranaca, posebno radnih migranata. Kada je o Hrvatskoj riječ, podaci pokazuju da je u 2022. na hrvatskom tržištu rada novu dozvolu dobilo ili produljilo 124 121 osoba, što je 42 166 dozvola više nego u 2021., dok se za 2023. procjenjuje zapošljavanje čak 180 000 stranaca.

Cilj je ovoga rada pružiti uvid u recentnije migracijske trendove i izazove s naglaskom na radne migracije iz perspektive dionika uključenih u proces zapošljavanja stranih radnika u Hrvatskoj. Istraživanje je provedeno metodom polustrukturiranih intervjua s predstavnicima vlasti, Zavoda za zapošljavanje, sindikalnih i strukovnih udruženja te poslodavaca s iskustvom zapošljavanja stranih radnika u Hrvatskoj (ukupno 18 intervjua).

Rezultati pokazuju da radni migranti dolaze iz ekonomski slabije razvijenih zemalja u okruženju, ali i iz udaljenijih zemalja s drugih kontinenata. U Hrvatskoj gotovo da ne postoji sektor u kojem nema potrebe za zapošljavanjem stranih radnika, što je najizraženije u sektorima graditeljstva, turizma, ugostiteljstva, poljodjelstva, ali i prerađivačke industrije te prometa i trgovine. Posebna pozornost u analizama posvećena je pitanjima procedure zapošljavanja koja je od strane različitih dionika prepoznata kao otežana, ponajprije zbog dugotrajnog i hiperbirokratiziranog postupka, pogotovo za strane radnike kojima je potrebna viza za dolazak u Hrvatsku. Ipak, sugovornici ističu da su određeni postupci usmjereni olakšavanju procedure zapošljavanja uvedeni tijekom pandemijske 2022. godine kroz mogućnosti *online* prijave radnika od strane poslodavaca.

Također se razmatraju problemi s kojima se strani radnici susreću u Hrvatskoj, a koji se mogu povezati s pravnom regulativom (zakonima i propisima), procedurom dolaska i boravka, društvenom integracijom, predrasudama i diskriminacijom te financijama. Zaključno se razmatraju preporuke sudionika istraživanja koje su ponajprije usmjerene na usklađivanje zakonodavnog okvira s povećanim useljavanjem stranaca, potrebu za

definiranjem (nove) migracijske i integracijske politike te prijedloge za olakšanu proceduru reguliranja rada i boravka kako iz perspektive poslodavaca, tako i iz perspektive samih migrantskih radnika.

Ključne riječi: migracijska tranzicija, migrantski radnici, tržište rada, procedura zapošljavanja stranaca, Hrvatska

SUVREMENE MIGRACIJE RADNE SNAGE U HRVATSKOJ – PRIMJER HRVATSKIH POMORACA

Svetko Milin

Prometno-tehnička škola Šibenik, Šibenik, msvetko@ymail.com

Većina pomoraca ima prijavljeno prebivalište u mjestima u kojima žive sa svojim obiteljima. Osobni dohodak najčešće stječu u stranim kompanijama, kao časnici na brodovima ili uredski kadar u gradovima u kojima su sjedišta kompanija, gdje rade u menadžmentu ili inspekcijskom nadzoru brodova. Oni su dio stanovništva Hrvatske, ali nisu dio radne snage zaposlene u zemlji. Zbog prirode njihova posla može ih se promatrati kao radno sposobno stanovništvo koje je stalno u potrazi za boljim poslovnim prilikama u inozemstvu. U kontekstu suvremene problematike depopulacije i nedostatka radne snage u Hrvatskoj i sve intenzivnijeg iseljavanja radno sposobnog stanovništva u inozemstvo, ova tema je izrazito važna.

U skoroj budućnosti, izgledne su brojne promjene u pomorskim zanimanjima koje će biti prvenstveno potaknute razvojem moderne tehnologije. U skladu s time, velika je mogućnost da će te promjene djelomično ili čak potpuno odvratiti pomorce od života u Republici Hrvatskoj. Naime, svjetske pomorske kompanije već dulje vrijeme smanjuju posadu brodova na minimum, a prilagođenom kontrolom navigacije na daljinu (mogućnost koju daje moderna tehnologija) mogu u potpunosti fizički isključiti posadu na brodu. Zahvaljujući takvom tehnološkom napretku, pomorci bi radili u kopnenim centrima za daljinsku kontrolu navigacije. Takav način rada dodatno mijenja dosadašnji način života. U pojedinim gradovima visokorazvijenih zemalja planira se osnivanje pomorskih centara moderne tehnologije. U takvim okolnostima pomorci i njihove obitelji mogli bi se odlučiti za emigraciju iz Hrvatske te nastaviti život u gradovima u kojima su smješteni takvi centri. Dosadašnji način redovitih odlazaka na brod i povratak kući bili bi rijetkost.

Cilj istraživanja je dati pregled razvoja tehnologije u pomorskom prometu u Hrvatskoj te mogućnosti njezina podizanja na razinu razvijenih pomorskih zemalja. Naglasak je na suvremenoj tehnologiji obnovljivih izvora energije, ali i na obrazovanju i znanosti, koji su važni za tehnološki napredak. Tako bismo privukli ne samo domaće već i strane pomorce. Kvalitetan primjer je kompanija Rimac automobili.

Ključne riječi: pomorstvo, moderna tehnologija, migracija, radna snaga

ULOGA LEGIJSKIH LOGORA I NJIHOVIH POSADA U ŽIVOTU LOKALNIH ZAJEDNICA RIMSKE PROVINCIJE DALMACIJE

Krešimir Baljkas

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Zadar, kbaljkas23@unizd.hr

Među brojnim svjedočanstvima rimske vojne prisutnosti na području provincije Dalmacije, dva stalna legijska logora, u Burnumu i Tiluriju, izuzetno su vrijedan izvor spoznaja te su stoga predmet kontinuiranoga znanstvenog interesa. Osmišljeni s primarnim ciljem zaštite rimskih interesa, legijski logori svojim su strateškim položajem učinkovito zasijecali u nesigurno zaleđe priobalnog prostora. Usprkos svom vojnom karakteru te izvornoj zadaći osiguravanja kontrole nad domorodačkim stanovništvom, postupno smirivanje političkih prilika dovelo je i do djelomične promjene značaja rimskih logora po život lokalnih zajednica.

Smještene na razmeđi priobalnog pojasa i još uvijek nesigurnog zaleđa, posade logora u Burnumu i Tiluriju u začetku su zasigurno predstavljale svijet za sebe, zajednicu koja je jezikom, kulturom i nadasve vojnom disciplinom bila strogo odijeljena od žitelja okolnog prostora. Ipak, usporedo s prestankom neposredne oružane napetosti iza 9. g. n. e. možemo svjedočiti i postupnom preobražaju utjecaja vojnih logora na okolni prostor. Smješteni na pragu unutrašnjosti, legijski logori postupno se oblikuju u središta iz kojih tijekom romanizacije sve intenzivnije kolaju prema perifernim područjima rimske države. Praćenjem materijalne produkcije rimskih logora, epigrafskih spomenika vojnika i veterana te povlačenjem paralela sa sličnim obrascima posvjedočenim u drugim rimskim provincijama, moguće je postaviti hipoteze i o prisutnosti u materijalnim dokazima nepotvrđenih oblika međuljudskih odnosa, poput uspostavljanja društvenih, prijateljskih i obiteljskih veza između vojnih posada i lokalnog stanovništva.

Analizirajući širok raspon materijalnih i epigrafskih izvora te oslanjajući se pritom na relevantnu literaturu i na rezultate novijih istraživanja, rad će pružiti prikaz složene te raznolike uloge stalne vojne prisutnosti po život domicilnog stanovništva. Rimska vojska, smještena na razmeđi dvaju stubokom različitih kulturnih prostora, poimat će se kao svojevrsna spona između državnog centra i periferije. Uvažavajući vrijednost već dosegnutih spoznaja, rad će također pokušati skrenuti pozornost na pojedina neodgovorena pitanja o utjecaju rimske vojske na području provincije Dalmacije, kao i ponuditi moguće pravce budućih istraživanja.

Ključne riječi: Burnum, Tilurium, legijski logor, rimska vojska, periferija

ISTOČNI GOTI NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA: DVA OPREČNA PRIMJERA POLITIČKE KONTROLE PROSTORA

Zvonimir Forker

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Split, zforker@ffst.hr

Iako današnji čovjek gleda na migracije kao na iznimnu situaciju i izazov, vladarima Istočnoga Rimskog Carstva migracije su bile konstanta i prilika za ostvarivanje određenih političkih ciljeva. Ovom prilikom osvrnut ćemo se na izvještaje Prokopija iz Cezareje o dvjema migracijama Istočnih Gota – prvoj 488./489. godine koja ih je dovela u Italiju, a nešto poslije i na istočnu obalu Jadrana, i drugoj 536. godine kada su se morali povući iz svojih uporišta u Dalmaciji.

Car Zenon shvatio je da instrumentalizacijom Istočnih Gota može riješiti nekoliko problema i to prvenstveno gotsku prisutnost unutar granica svoga carstva, no i Odoakra, dojučerašnjeg saveznika koji je počeo širiti svoju vlast na štetu Istočnog Carstva (482. godine zauzeo je Dalmaciju). Na Zenonov poticaj 488. godine Goti, predvođeni Teoderikom, odlaze prema Italiji te 493. godine ruše Odoakra s vlasti. Teoderik uspostavlja Ostrogotsko Kraljevstvo te su se tako Zenonovi planovi ostvarili. Carstvo je vratilo pod svoj politički utjecaj Italiju i Dalmaciju.

Nije prošlo puno vremena i Istočni Goti, poput Odoakra, od saveznika postaju neprijatelji. Car Justinijan želio je vratiti pod svoju vlast sva područja koja su jednom bila dio Rimskog Carstva stoga je započeo rat protiv Istočnih Gota 535. godine, tijekom kojeg su Goti bili prisiljeni povući se prema Ravenni, a Dalmacija je vraćena pod vlast cara.

Na spomenutim primjerima koji tematiziraju migracije Istočnih Gota očiti su različiti poticaji koje problematizira ovaj rad. Migracije su bile element političke kontrole prostora, omogućavajući vladarima da stabiliziraju granice i prošire svoj utjecaj.

Ključne riječi: migracije, Prokopije iz Cezareje, Istočni Goti, istočna obala Jadrana

ALBANIANS AND NEIGHBORS FROM 11TH TO 15TH CENTURY: TERRITORY AND POPULATION IN THE LIGHT OF MEDIEVAL SOURCES

Agon Rrezja

agon_rrezja@hotmail.com

This paper discusses the Albanian landscape and its neighboring regions as documented in medieval sources from 11th to 15th century, with a particular focus on the territory of Kosovo. During the late medieval period, Kosovo experienced changes in rulership, including periods under the Byzantines, Nemanjids, Albanians, and ultimately the Ottomans. Documents originating from these regions provide significant evidence regarding the Albanian population residing in the central part of the territory, as well as those living in peripheral areas near the border with the Serbs. These sources typically describe Albanians in relation to their territory, which often served as a military arena between the Byzantine Empire and the Serbs, played a role in trade agreements with the Raguzans, and is recorded in Cyrillic diplomas where Albanians were registered in their villages, as well as in Ottoman records documenting settlements, uprisings, and other events.

However, because many documents were lost and destroyed by future powers in the modern era, Serbian historiography, especially Serbian Byzantinists and medievalists, use this gap to create the Kosovo Myth, which is often actualized by Serbian academia.

This research is based on published medieval sources, including Byzantine, Latin, Cyrillic, and Ottoman texts, as well as on medieval studies conducted by national and international medievalists. The primary objective is to objectively describe this issue using the chronological method and to contextualize it within the historical timeline, both in the past and in the present day.

Keywords: Medieval Albanians, Serbs, neighbors, Kosovo Myth

KRETANJE STANOVNIŠTVA NA PRIMORSKIM POSJEDIMA ZRINSKIH I FRANKOPANA U 17. STOLJEĆU

Goran Dejanović

Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, gdejanovi@hrstud.hr

Osmanska osvajanja i konstantni pogranični sukobi u tzv. „malom ratu“ koji se nastavio u 17. stoljeću utjecali su na kretanje stanovništva na hrvatskom području. Primorski posjedi Zrinskih i Frankopana, iako nisu bili na izravnom udaru Osmanlija, osjetili su to kroz promjene u stanovništvu i smetnje u trgovinskoj djelatnosti. U ovom radu pokušat će se rasvijetliti uloga stanovništva u kreiranju političke i privredne moći Zrinskih i Frankopana. Analizirat će se broj stanovnika na pojedinom vlastelinstvu te će se usporediti u kojoj je mjeri i na koji način pojedino vlastelinstvo doprinosilo trgovinskoj i gospodarskoj djelatnosti dviju obitelji. Konačno, pokušat će se dati odgovor na odnos velikaša prema stanovništvu na području Primorja.

Ključne riječi: Zrinski, Frankopani, stanovništvo, Primorje, trgovina

KATOLIČKO STANOVNIŠTVO DARDE U PRVOJ POLOVINI 18. STOLJEĆA NA TEMELJU PODATAKA U MATIČNIM KNJIGAMA

Dubravka Božić Bogović

Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za povijest, Rijeka, d.bozic@ffri.uniri.hr

U južnoj Baranji, kao i u ostalim područjima koja su Bečkim ratom (1683.–1699.) oslobođena od osmanske vlasti, tijekom i neposredno nakon vojnih operacija vladale su teške i nesigurne prilike obilježene upadima vojski, vojnih ili hajdučkih družina, epidemijama, siromaštvom i gladi te su u prvim desetljećima 18. stoljeća uzrokovale značajne demografske promjene među kojima se svakako ističu migracije i depopulacija.

Tijekom drugog desetljeća 18. stoljeća stvoreni su preduvjeti za početak obnove baranjskih naselja i oživljavanje gospodarstva te normalizaciju života. Za demografsku obnovu južne Baranje važna je bila organizacija vlastelinstava Darda i Belje te doseljavanja i planska naseljavanja stanovništva. U rijetko naseljenu Baranju naseljavanje pravoslavnog stanovništva i plansko naseljavanje Nijemaca započelo je početkom drugog desetljeća 18. stoljeća. Upravo iz tog vremena datira i najstarija matična knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih katoličke župe Darda koja je ujedno i najstarija sačuvana matična knjige katoličkih župa u današnjoj hrvatskoj Baranji, a u kojoj najraniji zapis datira iz 1717. godine.

Najstarije pravoslavne matične knjige datiraju iz 1777. godine zbog čega je analiza ograničena na katoličku populaciju. Cilj ovoga rada je, na temelju podataka u matičnim knjigama, analizirati prirodno kretanje stanovništva, godišnju i sezonsku distribuciju rođenih, vjenčanih i umrlih te, u mjeri u kojoj to izvor omogućava, doseljavanje stanovnika u Dardu. U promatranom je razdoblju u katoličkoj populaciji Darde zabilježena pozitivna prirodna promjena s 595 rođenih i 365 umrlih. U matičnim je knjigama uglavnom redovito zapisivano podrijetlo ženika, nevjeste, vjenčanih kumova, krštenih kumova, umrle osobe te ponekad oca krštenog djeteta, ali ove podatke pri analizi i donošenju zaključaka treba uzimati s oprezom budući da nije moguće provjeriti u kojoj su ih mjeri svećenici točno i dosljedno bilježili. Na području župe Darda zabilježeni su doseljenici iz okolnih ugarskih, srijemskih i slavonskih predjela, ali i udaljenijih područja Carstva.

Ključne riječi: Darda, katolici, matične knjige, povijesna demografija

PROMJENE GRANICA, MIGRACIJE I DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA DOSELJENOG STANOVNIŠTVA U SLAVONIJI I SRIJEMU U 18. STOLJEĆU

Sanja Lazanin

Institut za migracije i narodnosti, Odsjek za migracijska i demografska istraživanja, Zagreb,
sanja.lazanin@imin.hr

Sanja Klempić Bogadi

Institut za migracije i narodnosti, Odsjek za migracijska i demografska istraživanja, Zagreb,
sanja.klempic@imin.hr

Sonja Podgorelec

Institut za migracije i narodnosti, Odsjek za migracijska i demografska istraživanja, Zagreb,
sonja.podgorelec@imin.hr

Za razumijevanje suvremenih državnih granica, njihova nastanka i utjecaja na društveni i ekonomski razvoj nekoga područja važan je rani novi vijek. U tom se povijesnom razdoblju postupno oblikuje shvaćanje granice kao geopolitičkog markera u prostoru. U posljednjih nekoliko desetljeća znatan broj istraživanja iz društvenog-humanističkog područja usmjeren je na istraživanje različitih manifestacija granice, u prošlosti i suvremenosti. Hrvatski povijesni prostor u ranome novom vijeku istraživački je zanimljiv iz nekoliko razloga: bio je prostor utjecaja i sukoba triju velikih imperija – Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva, na njemu su se odvijali brojni ratni sukobi i migracije te je bio izložen različitim političkim i kulturnim utjecajima. Na tom se prostoru 1699./1700. provelo i prvo službeno, državnim ugovorima sankcionirano razgraničenje između spomenutih carstava.

U fokusu izlaganja bit će slavonsko-srijemski dio hrvatskog prostora, koji je nakon pobjede nad osmanskim vojskom i dolaska pod habsburšku vlast krajem 17. i početkom 18. stoljeća bio u teškoj sigurnosnoj, gospodarskoj i demografskoj situaciji. Kombinirajući geografski, povijesni i demografski pristup izvornom arhivskom gradivu cilj je izlaganja prikazati promjene granica Slavonije i Srijema tijekom 18. stoljeća, migracijske procese i demografska obilježja doseljenika na tom prostoru. Analiza različitih vrsta granica na primjeru Slavonije i Srijema tijekom 18 stoljeća pokazat će da su njihove promjene ovisile o ratnim događajima kao i o administrativnom uređenju države te da današnje poimanje tih regija i njihovih granica ima ishodište u 18. stoljeću.

Pregled migracija pokazuje da je Habsburška Monarhija demografsku revitalizaciju novoosvojenog prostora smatrala preduvjetom za njegovo stavljanje u vojnu i ekonomsku funkciju. Zato je država imala značajnu ulogu u upravljanju migracijama. Analizom

sačuvanih izvora koji sadržavaju popise doseljenika i različite dopise habsburških vlasti vezanih uz migracije može se dobiti uvid u politiku naseljavanja habsburških vlasti, sociodemografska obilježja doseljenika kao i odnos prema određenim etničkim, socijalnim ili dobnim skupinama potencijalnih doseljenika.

Ključne riječi: granice, migracije, Slavonija, Srijem, demografska obilježja doseljenika, 18. stoljeće

FEUDALNA ORGANIZACIJA PROSTORA, DEMOGRAFIJA I PROSTORNA MOBILNOST NA DALMATINSKOM VIŠEGRANIČJU RANOGA NOVOG VIJEKA: PRIMJER POSJEDA BORELLI

Dubravka Mlinarić

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, dubravka.mlinaric@imin.hr

Mletačko-osmanski ratovi na sjevernodalmatinskom pograničju u ranome novom vijeku su, uz dugotrajnu ekonomsku, demografsku i ekološku devastaciju, u bitnome oblikovali njegov ukupni razvoj. Blizina i promjenjivost granica su se, uz ratnu neizvjesnost na mikrorazini feudalnog posjeda Vrana, koji je kao investituru obitelj Borelli dobila 1752. godine, jasno odražavali u specifičnoj pravno-ekonomskoj i demografsko-ekološkoj organizaciji prostora. Vidljivo je to bilo u demografskom popunjavanju opustjelih i devastiranih selišta na prostoru devet sela feuda novim morlačko-stočarskim stanovništvom, što je bilo važno i s fiskalne strane – preko gospodarske transformacije plodnog (ratarskoga) prostora na sigurnosno održivije stočarstvo – pa sve do fiziokratskog projekta isušivanja močvarnih i proto-malaričnih polja u cilju povećanja agrarne iskoristivosti, ali i kvalitete života vlastitih podanika.

U radu će se ukratko predstaviti ekonomsko-demografsko-ekološka problematika spomenutoga feudalnog dobra u kontekstu specifične geopolitičke organizacije mletačke Nove i Najnovije stečevine, s posebnim naglaskom na vizionarsku ulogu Francesca Borellija u njegovoj transformaciji. Temeljem interdisciplinarne kvalitativne analize raznorodnih izvora, dodatna će se pažnja posvetiti fenomenu prostornoga kretanja i različitih tipova migracija koji su spomenutu organizaciju nastojali poduprijeti.

Složeni pravni položaj posjeda Vrana na krajnjoj periferiji Mletačke Dalmacije, koja je i sama bila na geostrateško-politički i ekološki nestabilnom (krškom nizinskom) prostoru, sigurno nisu pridonijeli povećanju sigurnosti ili uspješnijoj sedentarizaciji novodoseljenog stanovništva. Osim morlačkog doseljavanja, postojali su i drugi oblici lokalnih i prekograničnih kretanja. Dio je bio vezan uz strukovne zakonitosti određenih službi ili profesija, dok je većinu ipak činilo lokalno preseljavanje stočarskog stanovništva. Konačno, prevladavajuće je obilježje oblikovanja cijelog prostora, uz značajnu ulogu nezdravoga močvarnog prostora „mijazmatičnih isparavanja“, bio ratni kontekst blizine granice i nesigurnost vezana uz istu. Premda inicijalno doseljavanje morlačkih „gorštaka“ nije uspjelo znatnije promijeniti kratkoročne izazove, redistribucija toga polunomadskog vjersko-etnički drugačijega demografskog konglomerata u odnosu spram starijeg stanovništva ostavila je ipak dugoročni ekonomsko-ekološki, ali i etničko-konfesionalni

trag u prostoru.

Ključne riječi: rani novi vijek, vranski feud, obitelj Borelli, ekonomija, migracije

BILJEŽENJE RITMA GRADA: ZADARSKE IMIGRACIJE U 18. STOLJEĆU

Marin Banović

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Zadar, mbanovic121@unizd.hr

Prostorna pokretljivost ljudi na istočnojadranskoj obali u predmodernu doba jedna je od manje istraženih tema koja se dijelom namjerava osvijetliti ovom studijom. Svjedočanstva o toj pokretljivosti tek su neznatno sačuvana u konvencionalnim ispravama pa se predlaže konzultiranje spisa zadarskih javnih bilježnika kao podcijenjenih kroničara gradske svakodnevice u posljednjem desetljeću 18. stoljeća. Time se otvara mogućnost višeslojne analize imigracija na primjeru Zadra, koji je svojim položajem na središnjem dijelu hrvatske istočnojadranske obale uz tranzitnu luku imao i ulogu administrativnog središta mletačke provincije Dalmacije i Albanije.

Klijenti zadarskih bilježnika nisu bili samo pojedinci i skupine iz zadarskog *contada*, već iz čitavog jadranskog, i šire, mediteranskog bazena, pa se zadarske imigracije mogu kategorizirati kao unutarnje i vanjske. Evaluacijom kretanja toga predmodernog svijeta mapiraju se točke na karti Europe i Mediterana s kojima se Zadar susretao, pri čemu se identificira njegovo mjesto u odnosu centar – periferija. Precizan bilježnički sustav navođenja stranaka ne omogućava samo analizu tih putnika namjernika i slučajnih prolaznika prema mjestu podrijetla, već i prema društvenom položaju – od stočara iz Bukovice i ribara iz Sali, do trgovaca iz Bosne i poduzetnika iz Italije, plemića i građana, klerika i vojnika.

U tom kontekstu uočavaju se privremene i stalne, ekonomske i neekonomske imigracije. Osim toga, cilj je uočiti dinamiku imigracija u ovisnosti o dijelu godine i meteorološkim prilikama, dok udio stranaca i distriktualaca svjedoči o poslovnoj a(tra)ktivnosti grada u određenom vremenu. Pritom je jasno kako na ritam imigracija utječe i prometna infrastruktura, odnosno povezanost zaobalja i priobalja Zadra u 18. stoljeću. Konačno, nastoje se valorizirati gospodarski, društveni i kulturni doprinosi imigracija posvjedočenih u spisima zadarskih bilježnika na razvoj grada i njegove regije na vrhuncu predmodernog razdoblja.

Ključne riječi: 18. stoljeće, imigracija, istočni Jadran, Zadar, bilježnički spisi

IZ PODUNAVLJA U PODUNAVLJE: DOSELJENJE MAĐARA U SLAVONIJU U PRVOJ POLOVINI 19. STOLJEĆA.

Denis Njari

Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek, denis.njari@gmail.com

Kako u prvoj polovini 19. stoljeća nisu vođene precizne evidencije o migracijama stanovništva na području Ugarske, gotovo jedini izvor na temelju kojega se navedene migracije mogu precizno pratiti su matične knjige. Ovaj se rad temelji na analizi matičnih knjiga vjenčanih i umrlih za naselja Erdut, Antunovac (kod Osijeka), Vladislavci, Ivanovci Đakovački, Stari Jankovci i Čakovci. Iz navedenih će se matičnih knjiga ekstrahirati podatci o rođenju tj. mjestu podrijetla za mađarsko stanovništvo. Glavna je hipoteza rada, koja se temelji na narativnim izvorima, da su glavni izvori mađarskih migracija u hrvatsko Podunavlje bili mađarsko Podunavlje na području mađarskih županija Győr (u sjeverozapadnoj Mađarskoj) te Bačka.

Glavni je cilj rada utvrditi izvorišna mjesta (naselja) iz kojih se mađarsko stanovništvo preselilo u pojedina naselja širega hrvatskog Podunavlja. Nadalje, cilj rada je utvrditi i godine u kojima su se navedena preseljavanja dogodila s pokušajem definiranja imigracijskih valova u prvoj polovini 19. stoljeća, kada još doseljavanja Mađara na navedeno područje nisu bila snažnijega intenziteta. Migracije Mađara u Slavoniju u prvoj polovini 19. stoljeća bile su prvenstveno uzrokovane ekonomskim razlozima, a dovele su do preobrazbe hrvatskog Podunavlja; ne samo do ekohistorijskih promjena (npr. isušivanje močvara u donjem toku Drave i osnivanje novih naselja), nego su znatno doprinijele etničkoj i kulturnoj raznolikosti toga područja.

Ključne riječi: hrvatsko Podunavlje, mađarska manjina, Slavonija, matične knjige

UČITELJSKA SLUŽBA – OBRAZAC ŽENSKIH MIGRACIJA U DUBROVNIKU NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE

Daria Vučijević

Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, daria.vucijevic@unidu.hr

Ankica Džono Boban

Zavod za javno zdravstvo Dubrovačko-neretvanske županije, Dubrovnik, ankica.dzono-boban@zzjzdnz.hr

Migracije, kao rezultat promjena u političkim, ekonomskim, demografskim, kulturnim i tehnološkim dimenzijama, potiču i kreiraju nove okvire društvenih transformacija. Glavni protagonisti povijesnih migracijskih kretanja bili su muškarci, dok su migracije žena bile marginalizirane. U historiografiji su ženske migracije uglavnom promatrane u kontekstu obiteljskih migracija, u ulozi kćeri, domaćice, supruge ili majke. U samostalnim migracijskim procesima žene su rjeđe imale glavnu ulogu, a njihove migracije bile su karakteristične za siromaštvo i nekvalificirane poslove koje su žene kao migrantice obavljale u uslužnom, zanatskom ili proizvodnom sektoru. Uloga žene u kontekstu povijesnih migracija na hrvatskom tlu nedovoljno je istražena, jer su žene bile „nevidljive“ u javnom životu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. U najširem smislu, migracije su kretanja ljudi s jednog mjesta na drugo s namjerom trajnog ili privremenog naseljavanja. Činjenica da je obrazovanje za zvanje učiteljice krajem 19. stoljeća bilo jedino moguće srednjoškolsko obrazovanje za djevojke, njihov odlazak na školovanje u drugi grad prepoznavamo kao privremene obrazovne migracije, a učiteljstvo kao profesiju možemo smjestiti u unutarnje, privremene i radne migracije.

Na temelju arhivske građe, u radu je prikazan migracijski proces djevojaka iz Dalmacije na školovanje u Žensku učiteljsku školu u Dubrovniku, a biografijom odabranih učiteljica koje su završile istu školu, rekonstruirat će se njihov profesionalni životni put, veza između migracija i ženskog rada na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Na taj način, argumentirat će se žensko učiteljstvo kao obrazac migracije žena vezan za radno mjesto i tržište rada. Ovo istraživanje pokazuje da su učiteljice migracijskim procesima utjecale na ulogu žena u društvu i vremenu u kojem su živjele.

Relevantnost ovog istraživanja određena je nedostatkom istraživanja ženskog učiteljstva kao specifične profesije u kontekstu povijesnih migracija. Očekujemo da će rezultati ovog rada potaknuti daljnje interdisciplinarnе i historiografske pristupe za bolje razumijevanje povijesti ženskih migracija i uloge žena u njoj.

Ključne riječi: migracije, žene, učiteljice, prijelaz iz 19. u 20. stoljeće, Dubrovnik

PROMJENE GRANICA U DUGOME TRAJANJU NA PRIMJERU PODRAVINE OD 17. DO 20. STOLJEĆA

Nikola Cik

Turistička zajednica područja Središnja Podravina, Virje, nikolacik22@gmail.com

U radu su prikazane promjene granica pod utjecajem kretanja stanovništva u dugome trajanju na primjeru jednog dijela nekadašnje Đurđevečke graničarske ili krajiške pukovnije u Podravini. U fokusu su istraživanja granice na mikrorazini i kretanje stanovništva na male udaljenosti. Istraživanje je usmjereno na proučavanje formiranja i detektiranje promjena granica naselja, rimokatoličkih župa i kapelanija, graničarskih pukovnija i satnija, katastarskih općina, arhiđakonata, dekanata i biskupija te suvremenih općina i županija u dugom trajanju od 17. stoljeća do suvremenog doba.

Cilj rada je objasniti da su navedene granice posljedica kretanja stanovništva koje je na različite načine postupno zaposjedalo prostor u gospodarskom i administrativnom smislu. Stoga se temi pristupa iz perspektive povijesne demografije, povijesti okoliša, crkvene povijesti, povijesti Vojne krajine i gospodarske povijesti. Rezultati istraživanja pokazuju da su se granice drevnih prostranih župa mijenjale pod utjecajem osnutka novih župa u mjestima gdje je zabilježen porast stanovništva uslijed doseljavanja i/ili prirodnog prirasta. Na promatranome području bilo je dijelova koji su postupno naseljavani zbog tzv. gladi za zemljom, pogotovo tijekom 18. i 19. stoljeća, kada je u dolini rijeke Drave provedeno isušivanje močvara i krčenje šuma. Naselja koja su ondje osnovana utjecala su na formiranje granica župa, katastarskih općina i općina u suvremeno doba.

Posebno je važno prikazati utjecaje raseljavanja stanovništva iz prenapučenih matičnih naselja na dislocirana mjesta koja se nazivaju konaki, a koja su poslije postala samostalna naselja. To pokazuje da su granice na takvim mjestima posljedica kretanja stanovništva koliko i prirodnih zadanosti te nisu politički nametnute nego ih je administrativni sustav evidentirao i ozakonio na temelju stanja na terenu stvorenog tijekom nekoliko stoljeća.

Ključne riječi: granice, migracije, Podravina, kretanje stanovništva, demografija

GRAĐANSTVO SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GRADA POŽEGA U PRVOJ POLOVINI 19. STOLJEĆA

Eldina Lovas

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod,
eldina.lovas@gmail.com

Primarni izvor za proučavanja građanstva slobodnih i kraljevskih gradova je tzv. knjiga građana u koju je lokalni magistrat detaljno bilježio podatke o svakom pojedincu koji je, nakon što je zadovoljio nekoliko unaprijed propisanih uvjeta, stekao status građanina. Magistrat je bio zadužen i za slanje godišnjeg izvješća Ugarskom namjesničkom vijeću s imenima novih građana, a čije su rubrike bile istovjetne onima u knjizi građana. Bilježeni podatci bili su sljedeći: ime i prezime pojedinca, vjeroispovijest, zanimanje ili status, zavičajnost, bračni status i visina uplaćene pristojbe. Među navedenima, najzanimljivija je rubrika koja se odnosi na zavičajnost (u izvorima se navodi termin „natio“), jer sadržava podatak o podrijetlu građanstva, a prema upisima mogla se označiti na nekoliko načina: etnonimom, navođenjem područja, imena države i/ili županije iz koje pojedinac potječe ili kombinacijom navedenih kategorija.

Jedan od gradova koji je stekao status slobodnog i kraljevskog grada u drugoj polovini 18. stoljeća bila je i Požega, kojoj je Marija Terezija 1765. godine izdala osloboditeljnu povelju. Nažalost, knjiga građana za slobodni i kraljevski grad Požegu nije sačuvana međutim, u Državom arhivu Mađarskoga nacionalnog arhiva u Budimpešti čuvaju se godišnja izvješća koja je lokalni magistrat slao Ugarskom namjesničkom vijeću, a sadrže podatke o onim pojedincima koji su uspjeli steći status građanina u prvoj polovini 19. stoljeća.

Cilj izlaganja je na temelju dostupnih povijesnih izvora prikazati povijesno-demografsku analizu podataka o požeškom građanstvu (broj građana u promatranom razdoblju po godinama, vjeroispovijest, bračni status, zanimanje) s jedne strane, a s druge strane na temelju upisanih podataka o zavičajnosti građana utvrditi koje je stanovništvo gravitiralo prema Požegi i u kojem su omjeru stranci bili zastupljeni u cjelokupnom požeškom građanstvu. Dobiveni podatci usporedit će se s podacima drugih slobodnih i kraljevskih gradova toga vremena, prije svega Osijeka, ali i s onima na području Ugarskog Kraljevstva.

Ključne riječi: slobodni i kraljevski grad Požega, građanstvo, povijesno-demografska analiza, zavičajnost, prva polovina 19. stoljeća

UTJECAJ NACIONALNO-INTEGRACIJSKIH PROCESA NA JEZIČNE I VJERSKE ODREDNICE POPISA STANOVNIŠTVA 1880., 1890. I 1900. GODINE NA PODRUČJU ZADARSKE NADBISKUPIJE KAO INDIKATORI NACIONALNE PRIPADNOSTI

Filip Lenić

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Zadar, flenic@unizd.hr

Popisi stanovništva u drugoj polovini 19. stoljeća odražavaju stanje zaostalosti pokrajine Dalmacije u odnosu na druge pokrajine Monarhije u različitim aspektima, koji su bili rezultat ukupne političke i gospodarske zbilje na tom prostoru. Podaci o vjerskoj strukturi stanovništva u tri navedena popisa pokazuje da je dalmatinsko stanovništvo bilo u najvećoj mjeri katoličke vjeroispovijesti (80-85 %), a manje od petine (15-20 %) stanovništva bilo je pravoslavne vjeroispovijesti. Sve ostale konfesije i oni koji su se izjašnjavali kao ateisti činili su najmanji dio stanovništva (manje od 1 %).

Austro-Ugarska Monarhija priznavala je devet govornih jezika: njemački, češki, poljski, rusinski, slovenski, „hrvatsko-srpski“, talijanski, rumunjski i mađarski. Pitanje korištenje narodnog, hrvatskog jezika, bilo je goruće pitanje političke rasprave u Dalmaciji u drugoj polovini 19. stoljeća. Korištenje talijanskog jezika u javnoj upravi predstavlja važniju polugu moći autonomaške/talijanske politike. Unatoč nacionalno-integracijskim procesima, pobjedama Narodne stranke za Sabor i općinska vijeća, raskolu na hrvatski i srpski dio te već jasno oblikovanim nacionalnim narativima, austrijski su statističari do 1900. godine „hrvatsko-srpski“ jezik u Dalmaciji popisivali kao jedan, dok se u ugarskom dijelu Monarhije on počeo razdvojeno navoditi 1890. godine.

Nacionalna pripadnost očitovala se progresivno i u korištenju jezika te definirala razlike među nacionalnim skupinama. U izlaganju će se pokušati rekonstruirati nacionalna pripadnost stanovnika na području Zadarske nadbiskupije kombinacijom jezične i vjerske odrednice prema popisima stanovništva. Jedan od bitnih istraživačkih pitanja je kako su nacionalno-integracijski procesi utjecali na brojnost talijanskih govornika tijekom navedenog razdoblja. Uspoređivat će se podaci za grad Zadar s odabranim općinskim središtima.

Ključne riječi: popis stanovništva, Zadarska nadbiskupija, nacionalna integracija, modernizacija, jezična odrednica

NEKA ZAPAŽANJA O PROBLEMATICI POPISA STANOVNIŠTVA PREMA OPĆEVNOM JEZIKU NA PODRUČJU AUSTRIJSKOG PRIMORJA I KRALJEVINE DALMACIJE

Tvrtko Roguljić

OŠ Gornja Poljica, Srijane, Oš braće Radića, Bračević, tvrtco@gmail.com

Problematika popisa stanovništva u austrijskom dijelu Monarhije s obzirom na tzv. *umgangsprache* (općevni jezik, *linguaggio d'uso*) poznata je u historiografiji, ali o njoj se često pisalo s različitih pa i suprotstavljenih gledišta. U radu će se osvrnuti na rezultate popisa u primorskim krajevima Austro-Ugarske, uz poseban naglasak na odnos govornika talijanskog i hrvatskog jezika. Navest će se stariji statistički podaci o jezičnom sastavu stanovništva (1846.), usporediti ih s onima nakon 1880. i pokušati obrazložiti zašto je došlo do znatnih promjena u rezultatima. Navest će se primjeri promjena u jezičnom sastavu stanovništva na području Dalmacije za odabrana naselja u razdoblju 1880.-1910. i osvrnuti se na njihov politički kontekst. Ova problematika ipak se najviše odrazila na područje Istre i Kvarnerskih otoka, jer su i ovi rezultati tamo bili najkontroverzniji.

U publicistici, a ponekad i u znanstvenoj literaturi, rezultati ovih popisa inercijom se ponekad navode kao pokazatelj etničkog sastava stanovništva iako se i u ono vrijeme naglašavalo da oni to nisu. Od samog početka navedeni podaci bili su predmet političkih manipulacija. Metodologija kojom su provedeni popisi u pojedinim lokalnim sredinama prilično je neujednačena, ali znakovito je da je unatoč svemu saveznička komisija za razgraničenje između Italije i Jugoslavije popis iz 1910. upotrebljavala pri određivanju granice pri potpisivanju Pariškog ugovora 1947., smatrajući ga objektivnijim od talijanskih međuratnih popisa, ali i jugoslavenskog *ad hoc* popisa iz 1945. Ovi austrijski popisi posredno su utjecali i na povlačenje granica pri potpisivanju Rapalskog ugovora, kao i nakon Drugoga svjetskog rata, ali u izmijenjenom kontekstu drugačijih odnosa moći. Njihove su implikacije, dakle, dugoročne. U izlaganju će se pokušati prikazati kako su se političke, gospodarske i kulturne promjene u pojedinim sredinama (npr. promjena lokalne vlasti, otvaranje škola, stranačko organiziranje) odrazile na jezično izjašnjavanje stanovništva.

Ključne riječi: popisi, Austro-Ugarska, općevni jezik, Austrijsko primorje, lokalna vlast

UPRAVNO-TERITORIJALNA REORGANIZACIJA KOTAREVA I OPĆINA NA ZADARSKOM PODRUČJU U RAZDOBLJU KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Goran Pavao Mladineo

Salvia MTG d.o.o. - posredovanje u prometu nekretnina, Vis, goran.pavao@gmail.com

U izlaganju se obrađuju razlozi, provedba i posljedice upravno-teritorijalne reorganizacije zadarskog područja provedene u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Nakon što je grad Zadar Rapalskim ugovorom 1920. godine definitivno pripao Italiji, njegovo okruženje našlo se u specifičnoj situaciji u kojoj je ostalo odsječeno od svog prirodnog središta kojem je stoljećima gravitiralo. Stoga je izmjena postojećega upravnog ustrojstva tog kraja, naslijeđenog iz razdoblja Austro-Ugarske, i njegova prilagodba novoj situaciji na terenu bila nužna. No, pri njegovu provođenju nije se vodilo previše računa o tome da nove upravne jedinice budu logične i prostorno zaokružene cjeline, nego su se i u samo njihovo formiranje te određivanje njihovih međusobnih granica upleli razni partikularni interesi. Pojedini su bili kampanilistički, potekli iz malih lokalnih središta na zadarskom području (Benkovac, Biograd, Nin, Obrovac i Zemunik) koja su se sva međusobno natjecala da dobiju barem dio središnjih funkcija ranije koncentriranih u gradu Zadru. U izlaganju se navode različiti prijedlozi te vrste i argumentacija iznošena u korist pojedinih mjesta.

Ni središnja vlast nove države u Beogradu, koja je imala zadnju riječ po ovom pitanju, nije se postavila objektivno niti je podjednako uvažila interese svih svojih građana na zadarskom području. Umjesto toga, iskoristila je ovu prijeko potrebnu reorganizaciju da u jednom nacionalno izmiješanom prostoru kao što je zadarsko zaleđe provede etničko-teritorijalni inženjering u korist samo jedne nacionalne zajednice. To je bilo naročito vidljivo pri novom razgraničenju benkovačkog i novoosnovanoga biogradskog kotara te pri osnivanju nove općine Ravni Kotari sa sjedištem u Smilčiću. Ovi su postupci u izlaganju predočeni usporedbom statističkih podataka i zemljovida s ucrtanim općinama i kotarevima iz razdoblja prije upravne reorganizacije i poslije nje.

Cilj istraživanja bio je prikazati kako je izostanak objektivnog i stručnog pristupa pri provedbi reforme upravnog ustroja na zadarskom području 1920-ih doveo do niza nelogičnosti u njegovoj upravnoj organizaciji, a koje su, u kombinaciji s neriješenim pitanjem prometne izoliranosti tog kraja, u velikoj mjeri usporile i zakočile njegov razvoj između dva svjetska rata. Unatoč već tada u javnosti prisutnoj svijesti da provedene izmjene nisu bile ni funkcionalne ni logične (u izlaganju se citiraju pritužbe lokalnog stanovništva i lokalnih organa vlasti te njihovi prijedlozi za poboljšanje stanja), tijekom postojanja

Kraljevine SHS (odnosno poslije Kraljevine Jugoslavije) sve do izbijanja Drugoga svjetskog rata i njegova kraja, praktički ništa nije bilo učinjeno da se takvo stanje popravi. Na samome zadarskom području lišenom svoga intelektualnog i političkog središta nije bilo dovoljno snage za to, a tadašnjim državnim vlastima situacija je koju su kreirale sasvim odgovarala.

Ključne riječi: administrativna reforma, Benkovac, Biograd, kotar (srez), Kraljevina SHS, lokalna uprava, općine, Rapalski ugovor, Zadar

BRITANSKA PERSPEKTIVA NA „BORBU“ ZA PRAVEDNE GRANICE NA JADRANU NA KRAJU PRVOGA SVJETSKOG RATA

Branko Kasalo

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Zadar, kasalo.branko@gmail.com

Završetak Prvoga svjetskog rata donio je kraj Habsburškog imperija koji je oblikovao hrvatski nacionalni prostor u dugom razdoblju. Hrvatsko stanovništvo koje je u Austro-Ugarskoj Monarhiji bilo administrativno podijeljeno našlo se u situaciji oblikovanja novih državno-političkih okvira unutar kojih je trebalo organizirati svoj život. Velike nade polagale su se u koncept samoodređenja naroda koje je promovirano u sklopu Wilsonovih 14 točaka. Taj koncept postao je jedan od temeljnih argumenata u raspravi oko formiranja novih graničnih stvarnosti diljem Europe pa tako i na hrvatskom prostoru. U takvim okolnostima došlo je do formiranja Države SHS, a nakon toga ubrzo i do formiranja Kraljevstva SHS.

Paralelno s tim procesima započele su pripreme za održavanje Mirovne konferencije u Parizu. Novonastalo Kraljevstvo SHS nije bilo međunarodno priznato i status njegovih granica bilo je veliko pitanje na Mirovnoj konferenciji. Tema ovog rada je analiza britanskih stavova i znanja oko statusa nacionalnog pitanja na hrvatskoj obali Jadrana. Na temelju britanskoga arhivskog gradiva analizirat će se stavovi koje je britanska politika imala prema zahtjevima predstavnika u sklopu delegacije Kraljevstva SHS na konferenciji u Parizu. Analizirani su i komentirani njihovi argumenti u kontekstu prava na samoodređenje naroda. Također se analiziraju stavovi talijanske strane i način na koji su argumentirali svoje teritorijalne zahtjeve te kako je britanska politika promatrala njihovu argumentaciju u toj raspravi.

Britanska perspektiva zanimljiva je u kontekstu rasprave o granicama na Jadranu, jer su Britanci bili u ulozi postizanja kompromisa između wilsonijanskih principa nove diplomacije koje su na konferenciji zastupale SAD-a i „stare“ realpolitike koju je u teritorijalnom smislu zastupala Italija.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Velika Britanija, Kraljevina Italija, Kraljevstvo SHS, mirovna konferencija, diplomacija, samoodređenje naroda, razgraničenje

MARIN ŠPIKA – SLUČAJ ILEGALNOG BJEGUNSTVA IZ JUGOSLAVIJE

Zlatko Begonja

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Zadar, zbejonja@unizd.hr

U poslijeratnom razdoblju još od 1947., a izrazitije nakon Rezolucije Informbiroa 1948. pa do početka 1950-ih, došlo je do povećanoga broja pokušaja bjegunstava iz Jugoslavije i to pretežito morskim putem u Italiju. Riječ je bila uglavnom o ekonomsko-političkim nezadovoljnicima s hrvatskog prostora. Među takvima nalazio se i Marin Špika, rođen u Segetu Donjem, koji se pod sveobuhvatnom prismotrom UDBA-e nalazio već od 1949.godine. Ključno interno obrazloženje između represivnih i pravosudnih državnih tijela, a koje se odnosilo na ponašanje i djelovanje Marina Špika, zasnivalo se na kvalifikacijama da je bio nesklon uspostavljenom komunističkom režimu, da se intenzivno družio s neprijateljskim skupinama i da je imao namjeru izvršiti ilegalno bjegunstvo u Italiju.

Njegovo prvo bjegunstvo iz 1955. nije bilo uspješno, no to se promijenilo u drugom pokušaju 1957., nakon čega se na početku našao u Italiji, a potom u Francuskoj, odnosno u Parizu. Ovaj slučaj privlači posebnu pozornost poglavito zato jer je Marin Špika svojim životom još u Jugoslaviji neskriveno iskazivao neslaganje s nametnutim režimom, zbog čega je bio i osuđen na kaznu zatvora, no i pored toga nakon bjegunstva nije promijenio svoja stajališta i nastavio s navedenih pozicija nastupati u emigraciji. Upravo zbog toga može poslužiti kao jedan od znakovitijih primjera koji ukazuje na to da državne granice, pa ni u totalitarnim režimima, nisu uvijek bile do te mjere hermetički zatvoreni prostori iz kojih se nije mogao pronaći način izlaska, a napose ne za one pojedince i skupine osoba koji su ustrajavali na odbacivanju njima neprihvatljivih ideoloških i svjetonazorskih okvira vlasti. U konačnici, ovakvi su primjeri u pojedinim trenutcima i okolnostima, kao što je prethodno izdvojeno, poprimali znatno veće brojeve i time na izravan način utjecali na mijenjanje strukture lokalnog stanovništva, napose nacionalne i kulturne naravi.

Ključne riječi: Marin Špika, represija, UDBA, bjegunstvo

EMIGRANTSKO DJELOVANJE HRVATSKOG SVEĆENIKA PAVLA JESIHA

Tamara Bodor

Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Odsjek za demografiju i hrvatsko iseljništvo, Zagreb,
tamara.bodor@gmail.com

U listopadu ove godine navršit će se 60 godina od smrti Pavla Jesiha, hrvatskog svećenika i emigranta. Jesih je bio dugogodišnji duhovnik Katoličke akcije u Zagrebu što ga je povezalo s brojnim katoličkim intelektualcima s kojima je poslije dijelio izbjegličku sudbinu. Kao pristaša Hrvatske seljačke stranke i osobni prijatelj Vladka Mačeka, za vrijeme NDH bio je zatvoren u Lepoglavi. Iz zatvora je izišao pred kraj rata, bolestan i oslabljen, a već 1946. napustio je Hrvatsku zbog prijetnji komunističkog režima. Do kraja života živio je u Papinskom hrvatskom zavodu svetoga Jeronima u Rimu. Osim što je vodio bogatu korespondenciju s osobama iz domovine i iseljništva, jedno vrijeme bio je urednik emigrantskog glasila Hrvatski dom koje je u emigraciji pokrenuo Augustin Juretić. Zaslužan je i za pokretanje programa na hrvatskom jeziku na Radiju Vatikan koji je uređivao i vodio.

Jesih je autor prve biografije blaženog Alojzija Stepinca, romansiranoj životopisu pod naslovom Crvena ruža na oltaru. O svemu tome svjedočanstvo je ostavio u dnevniku koji je redovito vodio od dolaska u Rim 1946. do smrti 1963. godine. Bez obzira na neosporne napore u promicanju hrvatske kulture u iseljništvu, Jesihov život i djelo u hrvatskoj su historiografiji još nedovoljno istraženi i valorizirani. Stoga je cilj ovoga rada, na temelju dosad objavljene literature i odabranih dijelova iz Jesihove neobjavljene pisane ostavštine, prikazati dio njegove dinamične kulturne i društvene djelatnosti u iseljništvu kao poziv na daljnje sustavno istraživanje ovoga zaslužnog hrvatskog svećenika.

Ključne riječi: Pavao Jesih, svećenik, emigracija, Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, Hrvatska seljačka stranka

STANOVNIŠTVO ZADRA U SVJETLU POPISA JADRANSKOG INSTITUTA**1945.****Petar Bagarić**XVI. gimnazija, Zagreb, petar.bagaric1@skole.hr

Neposredno poslije završetka Drugoga svjetskog rata vlada Federalne Države Hrvatske u Zagrebu osnovala je Komisiju za razgraničenje, kojoj je na čelu bio geograf Josip Roglić. Kako bi mirovne konferencije održane u Londonu i Parizu, a koje su trebale odlučiti o novim državnim granicama, pomogle Jugoslaviji, a time i Hrvatskoj u dobivanju teritorija koji je pripadao Italiji, komisija je u jesen 1945. provela popis stanovništva u Istri, Rijeci, Zadru i na Lastovu. Rezultati tog popisa objavljeni su u izdanju tada još fiktivnoga Jadranskog instituta, koji je popisu trebao dati znanstveni ugled budući da je Jadranski institut javno predstavljen kao udruga neovisnih znanstvenika. U stvarnosti, Jadranski institut tada još nije postojao, nego je bila riječ o zgodnom paravanu za objavu radova suradnika Komisije za razgraničenje pri Vladi Federalne Države Hrvatske. Oni su bili znanstvenici, ali htjeli su izbjeći dojam da je riječ o državnoj propagandi. Rezultati tog popisa objavljeni su samo za Istru u obliku Nacionalnog katastra Istre, objavljenog na više jezika.

Predmet ovog rada je valorizacija podataka o stanovništvu Zadra pohranjenih u fondu Komisije za razgraničenje koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Za početak će se predstaviti metodologija popisa, a potom će se podaci usporediti s prethodnim popisima zadarskog stanovništva kao i s kasnijim popisima stanovništva i optanata za talijansko državljanstvo kako bi se napravila procjena koliko je stanovništva zatečenog u Zadru 1945. ostalo živjeti nakon što su iskoristili mogućnost optiranja za talijansko državljanstvo na temelju Pariškoga mirovnog ugovora iz 1947. Kako je sam popis Jadranskog instituta proveden po narodnosti, iz podataka moguće je izvesti do koje mjere je uspostava jugoslavenske vlasti pod komunističkim vodstvom utjecala na egzodus domicilnog stanovništva. Riječ je o zanimljivom izvoru za povijest zadarskog stanovništva koji pomaže osvijetliti krizno vrijeme koji je slijedilo nakon ratnih razaranja, a završilo je formalnom integracijom Zadra u sastav Hrvatske.

Ključne riječi: Zadar, Jadranski institut, popis stanovništva, egzodus, 1945.

POLITIČKI RAZLOZI EKONOMSKE MIGRACIJE HRVATSKIH REDOVNICA U DRUGOJ POLOVINI 20. STOLJEĆA: PRIMJER DRUŽBE SESTARA NAŠE GOSPE

Ivan Armanda

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, ivan.armanda@gmail.com

Poslije Drugoga svjetskoga rata komunističke vlasti zabranile su rad vjerskih odgojno-obrazovnih ustanova i istodobno otpustile redovnice iz državnih škola i dječjih vrtića. Zbog toga su brojne redovnice izgubile posao i prihode od kojih su živjele, a oduzimanjem njihovih kuća ostale su i bez krova nad glavom. U ideološkoj borbi protiv religije i redovnice su bile politički nepodobne te su gubitkom zaposlenja, zatvaranjem njihovih odgojno-obrazovnih ustanova i oduzimanjem nekretnina brojne ženske redovničke zajednice dovedene na rub opstanka. Stoga su se redovnice okrenule inozemstvu, potraživši tamo zaposlenje koje bi im osiguralo prihode i omogućilo opstanak.

Među takvim redovničkim zajednicama bila je i Družba sestara Naše Gospe, koja se do kraja Drugoga svjetskoga rata bavila isključivo odgojno-obrazovnim radom. Budući da im je taj rad onemogućen, sestre su osiromašile te su živjele u oskudici. U takvim okolnostima nisu mogle primati nove članice u zajednicu pa su opstanak i budućnost Družbe bili ozbiljno ugroženi. Vrhovna poglavarica Družbe, časna majka Anđelina Kujundžić spas je potražila u Belgiji i 1952. poslala prve sestre u premonstratsku opatiju Bois-Seigneur-Isaac u Ophainu. Dotadašnje dječje odgojiteljice i učiteljice preuzele su vođenje kuhinje, rad u vrtu i uređivanje prostorija koje su koristili vjernici boraveći u opatiji zbog duhovnih vježbi.

Na primjeru ove Družbe i njezine prve filijale u Belgiji pokazat će se kako su redovnice zbog političkih razloga postale ekonomske migrantice. Pritom će se, temeljem arhivskih vrela, analizirati stanje zajednice koje je dovelo do odlaska redovnica u inozemstvo, problemi s kojima su se suočile prigodom ishoda dozvole komunističkih vlasti za odlazak iz Jugoslavije i problemi na koje su naišle u inozemstvu, ali također pomoć koju su iz inozemstva slale sestrama u Jugoslaviji i prednosti koje su im se pružile odlaskom iz komunističke zemlje.

Ključne riječi: politički uzroci migracija, ekonomski uzroci migracija, redovnice, Družba sestara Naše Gospe, Belgija

PROSTOR KAO ODREDNICA FERTILITETA POGRANIČNIH REGIJA EUROPE

Roko Mišetić

Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, roko.miseti@unicath.hr

Tomislav Belić

Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, tomislav.belic@unicath.hr

U radu se istražuje stopa fertiliteta pograničnih regija Europe na razini NUTS 3 regija. Na temelju Toblerova zakona, prema kojem su bliži objekti povezani od udaljenih, posebno se istražuju visine fertiliteta pograničnih regija prema različitim razinama fertiliteta matične i susjedne zemlje. Razlika u stopama fertiliteta pogranične regije i matične zemlje istražuje se u kontekstu razine fertiliteta susjedne zemlje.

Pograničnim regijama smatraju se sve NUTS 3 regije koje su u neposrednom dodiru sa susjednom zemljom i one regije koje nisu u neposrednom dodiru, ali se dio njihova teritorija nalazi unutar 10 kilometara od državne granice. Nakon selektiranja svih pograničnih NUTS 3 regija, one su spojene u cjelovita zajednička pograničja između dvije zemlje. Nakon sumiranja podataka, dobivene su visine TFR-a za svako od 124 pograničja, odnosno 62 parova pograničja. S ciljem istraživanja fertiliteta pograničja u kontekstu različite razine fertiliteta susjedne zemlje, provedeno je stupnjevanje zemalja prema razini fertiliteta.

Prema rezultatima, položaj pograničja uz zemlju s višom razinom fertiliteta od matične zemlje u prosjeku povećava fertilitet pograničja, dok položaj uz zemlju s nižim fertilitetom u prosjeku smanjuje fertilitet pograničja. Nasuprot općenitom nalazu, osjetan broj pograničnih regija odudara od pretpostavljene zakonitosti, stoga su zasebno istraženi takvi primjeri. Razmatranjem potencijalnih faktora koji uzrokuju odudaranje od pretpostavke posebno se ističe postojanje prirodnih barijera u graničnim područjima. Zaključno, društvene interakcije među susjednim regijama mogu olakšati širenje ideja, normi i ponašanja što se odražava i na podjednake razine fertiliteta dviju pograničnih regija. U slučajevima gdje je veći intenzitet prekograničnih društvenih interakcija mogu se očekivati i sličnije visine fertiliteta. Nasuprot tome, u uvjetima slabije interakcije, bilo da su uvjetovane prirodnom barijerom ili značajnim društveno-kulturološkim razlikama među regijama, visine fertiliteta u manjoj su mjeri prostorno uvjetovane.

Ključne riječi: fertilitet, pograničje, NUTS 3 regije, Europa

VANJSKE MIGRACIJE I NJIHOV UTJECAJ NA DEMOGRAFSKU SLIKU REPUBLIKE HRVATSKE

Mislav Rubić

Središnji državni ured za demografiju i mlade, Zagreb, mislav.rubic@demografijaimladi.hr

Migracijski trendovi u Republici Hrvatskoj bili su izrazito promjenjivi u prva dva desetljeća ovog stoljeća. U kratkom razdoblju od deset godina Republika Hrvatska postala je članica Europske unije, prošla je pandemiju koronavirusa te znatno otvorila tržište rada stranim radnicima. Svaki od ovih čimbenika zasebno znatno je utjecao na migracijska kretanja te stvorio nove migracijske procese koji, barem u ovom obliku, prije nisu bili prisutni u Republici Hrvatskoj. Premda je tema usredotočena prvenstveno na vanjske migracije, utjecaji navedenih čimbenika daleko su širi od migracijskih procesa te gotovo ne postoje sfere života na koje nisu utjecali. Vanjske migracije kao dio demografskih procesa sukreiraju sliku stanovništva Republike Hrvatske.

Ovim radom analizirat će se pokazatelji vanjskih migracija (broj doseljenih i odseljenih stanovnika, migracijski saldo i drugi) te njihov utjecaj na demografsku sliku Republike Hrvatske. Cilj rada je analizirati procese vanjske migracije Republike Hrvatske od početka 21. stoljeća s posebnim osvrtom na ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju, pandemiju koronavirusa te izrazite radne imigracije posljednjih godina. Dobiveni rezultati komparirat će se s migracijskim i drugim demografskim pokazateljima na razini Europske unije i svijeta. Posebno će se obratiti pozornost na povratak hrvatskog iseljeničtva i povećani trend povratka. Broj iseljenika povratnika znatno se povećao u novije vrijeme te je premašio očekivane procjene. Također svjedočimo značajnim imigracijama radne snage koje su bile nužne za održavanje gospodarstva. Uz navedeno, rad će se baviti i problematikom iseljavanja koje je znatnom porastu od početka stoljeća, a čiji pokazatelji još uvijek znatno nadmašuju imigracijske pokazatelje.

Migracijski procesi uz broj rođenih predstavljaju temelj demografske obnove. Razumijevanje, praćenje i planiranje migracijskih procesa doprinosi demografskoj obnovi i razvoju društva općenito, a ovaj rad je skroman doprinos tome.

Ključne riječi: migracije, migracijski saldo, vanjske migracije, demografija, fertilitet

THE ROLE OF BOUNDARIES IN THE NATION-BUILDING PROCESS: THE CASE OF DISPARATE DEVELOPMENTS IN IDENTITY FORMATION IN THE FORMER YUGOSLAV SPACE

Damir Josipović

Institute for Ethnic Studies, Ljubljana, Slovenia, damir.josipovic@gmail.com

Boundaries have undergone significant changes in their shape and function throughout historical periods. Initially, natural boundaries represented certain obstacles or features of sheer geographical space. With the emergence of organized human exploitation of natural resources, particularly during the Neolithic revolution and the advent of systematic agriculture, as evidenced in Mesopotamia, boundaries became artificial landmarks within the human domain. Over the past couple of millennia, these boundaries have varied in shape and function, ranging from large frontiers to meticulously determined and demarcated lines between countries and nations. The nature of these lines has changed dramatically, and in less than half of the last millennium, they have evolved into distinct entities in their own right.

This contribution examines how the nature of boundaries has changed in the western part of Southeast Europe (spanning from the Alps to the central Balkans) and how these boundaries laid the foundation for the ethnic groups and nations that exist today, as well as how they were subsequently changed and instrumentalized. To comprehend the shift in the function of boundaries from broad designator of feudal ownership to ethnic and national denominators, we scrutinize the factors influencing the territorial formation of Slovenia, Croatia, and Serbia. Additionally, we analyze the ways in which these territories influenced their quest for national identity.

We argue that the interplay of political-geographic, linguistic, and ethnic factors has contributed to the diverse use of boundaries in the nation-building process within the former Yugoslav region. Furthermore, the ambivalent perception of boundaries is held responsible for perennial conflicts in the area. In addition to hermeneutical methods, we apply the framework of ethnic transiency of boundaries.

Keywords: boundaries, former Yugoslavia, ethnicity, nationalism, the Balkans

NACIONALNO I VJERSKO PITANJE NA PROSTORU MAKARSKOG PRIMORJA U DRUGOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA

Irena Čapeta

Oš oca Petra Perice, Makarska, capetairena@gmail.com

Tema ovoga rada su promjene u nacionalnoj i vjerskoj strukturi stanovništva Makarskog primorja koje su se dogodile kao rezultat utjecaja različitih društveno-političkih okolnosti tijekom druge polovine 20. stoljeća. U tom kontekstu, koristeći relevantne izvore i literaturu, s povijesnog aspekta prikazano je kada, kako i u kojem omjeru su određene nacije i religije bile rasprostranjene na prostoru Makarskog primorja u navedenom razdoblju. Također, u skladu s time ukazat će se na povijesne, političke, društvene i ekonomske okolnosti, odnosno procese, koji su imali ključnu ulogu u formiranju nacionalne i vjerske strukture stanovništva.

U mikroregionalnom smislu, analizira se utjecaj industrijalizacije, razvoja turizma, gradnje magistrale, potresa 1962., ekonomske emigracije u prekomorske zemlje i zemlje zapadne Europe te imigracije sezonskih radnika. S druge strane, u makroregionalnom smislu analiziraju se podjednako snažni generatori promjena, i to oni poput uvođenja, pa nakon toga i pada komunizma, događaji iz razdoblja „Hrvatskog proljeća“, potom smrt Josipa Broza Tita, ekonomska i nacionalna kriza u Jugoslaviji, raspad Jugoslavije, kao i vrijeme Domovinskog rata. U ovome primjeru žarište svih procesa je Makarska kao povijesno, kulturno i gospodarsko središte u kojem je u razmatranom razdoblju došlo do izrazite koncentracije naseljenosti stanovništva. Također, važno je napomenuti da je rast sveukupnog broja stanovnika Makarskog primorja pratio osjetni rast broja stanovnika hrvatske nacionalnosti, koji u konačnici čine više od 80 % sveukupnog stanovništva. Neophodno je u ovom kontekstu napomenuti i to da su od nacionalnih manjina najbrojniji bili Srbi i Bošnjaci.

Posebno zanimljiva kategorija stanovništva bili su Jugoslaveni, odnosno oni koji se nisu izjasnili o svojoj nacionalnoj pripadnosti, a najviše ih je bilo između 1971. i 1981. godine. Što se tiče vjerskog sastava stanovništva, više od 70 % stanovnika bili su rimokatolici, dok su sljedeći po brojnosti bili pripadnici pravoslavne i muslimanske vjeroispovijesti. Jednako tako, nužno je naznačiti da se podaci sagledavaju u društvenom, političkom i ekonomskom kontekstu u kojem su nastali, a teritorijalno svedeni na mrežu naselja prema političko-teritorijalnom ustroju na dan 31. ožujka 2001. godine.

Ključne riječi: Makarsko primorje, nacionalna struktura, vjerska struktura.

ODNOS POGRANIČNOG POLOŽAJA I DRUŠTVENE MARGINALIZACIJE – PRIMJER OPĆINE BOSANSKO GRAHOVO

Aida Avdić

Univerzitet u Sarajevu, Prirodno-matematički fakultet, Odsjek za geografiju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, aidaavdic@pmf.unsa.ba

Boris Avdić

Univerzitet u Sarajevu, Prirodno-matematički fakultet, Odsjek za geografiju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, borisavdic@pmf.unsa.ba

Bosansko Grahovo je općina smještena u zapadnom pograničju Bosne i Hercegovine. Riječ je o jednom od najmanje i najrjeđe naseljenih dijelova Bosne i Hercegovine. Cijelo područje je u reljefnom smislu krška zavala koja je skoro sa svih strana omeđena visokim planinama, tako da je prirodna izoliranost Bosanskog Grahova utjecala i na društveni aspekt razvoja općine. Prilično oslabljena populacijska slika nije rezultat samo novijih demografskih procesa, jer je riječ o tradicionalno slabo naseljenom području, ali ratna zbivanja za posljedicu su imala iseljavanje većine nekadašnjih stanovnika općine.

Pogranični status i prometna izoliranost ovog prostora bitno određuju današnji razvojni karakter, a analiza demografskih i socioekonomskih pokazatelja ukazuje da se radi o prostoru s izraženim procesima periferijalizacije i marginalizacije, upravo onakvim kakvi prema suvremenoj literaturi karakteriziraju pasivnije i zaostaliye krajeve. Budući da se u slučaju Bosanskog Grahova može govoriti o duploj perifernosti (geografskoj i funkcionalnoj), bitno je u istraživački proces uključiti i lokalno stanovništvo te predstavnike lokalne samouprave, zbog čega je terenski rad (metoda ankete i intervjua) iskorišten kao osnova metodološkog prikupljanja potrebnih informacija. Koliko granica i periferni položaj utječu na razvojni aspekt i općedruštveni status općine i kojim procesima se očituje navedena periferijalnost, samo su neka od pitanja na koja ovo istraživanje nastoji dati odgovor. U radu se analizira suvremena demografska i socioekonomska slika općine, kao i faktori koji utječu na izrazitu marginalizaciju.

Ključne riječi: pograničje Bosne i Hercegovine, periferija, marginalizacija, depopulacija, društveni razvitak, Bosansko Grahovo

SLOBODA U UVJETIMA GLOBALNIH INTERESA: HRVATSKA POLITIČKA EMIGRACIJA I DRŽAVE ZAPADNIH DEMOKRACIJA OD 1945. DO 1990. GODINE

Luka Knez

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Zadar, knezluka195@gmail.com

Historiografsko razmatranje komunističke Jugoslavije nije moguće bez uvida u kompleksne međunarodne odnose, koji su, među inim, odredili političke, društvene, ekonomske i vojne aspekte jugoslavenskog režima. U tom kontekstu valja razumjeti međunarodnu poziciju Jugoslavije tijekom hladnoratovskog sukoba, kada se Jugoslavija na diplomatskom planu afirmirala kao važan politički čimbenik. To se prije svega odnosi na razdoblje nakon 1948. godine, odnosno nakon Rezolucije informbiroa i prekida odnosa s Moskvom, kada jugoslavenski prostor postaje brana širenju sovjetskog utjecaja.

Navedene okolnosti su zapravo definirale zapadnu politiku prema Jugoslaviji, koja je u prvom redu vođena idejom održavanja Josipa Broza Tita na vlasti te podržavanja cjelovite Jugoslavije. Navedena se konstelacija međunarodnih odnosa uvelike odrazila i na hrvatsku političku emigraciju, koja nije dobila priželjkivanu pomoć država zapadnih demokracija, kao što ni stvaranje samostalne hrvatske države 1990. nije prihvaćeno u zapadnim krugovima. Iako su se ideje hrvatske emigracije o samoodređenju naroda i širenju ljudskih sloboda poklapale s deklarativnim ideološkim postavkama Zapada, važno je naglasiti da su navedene težnje bile izvan zapadnih interesa, kojima je osnovni cilj bio zadržavanje jugoslavenske cjelovitosti. Stoga će se u radu nastojati analizirati utjecaj međunarodnog položaja Jugoslavije na djelovanje hrvatske političke emigracije, u sklopu čega će se značajna pozornost posvetiti diplomatskim aktivnostima država zapadnih demokracija. Osim toga, temeljem izvornoga arhivskog građiva, deklasificiranih dokumenata američke obavještajne službe i relevantne literature, u radu će se razmotriti neujednačeni diplomatski naponi Zapada prema Jugoslaviji i državama Sovjetskog Saveza, koji su definirani interesnim politikama i različitim pristupom.

Ključne riječi: hrvatska politička emigracija, SFRJ, Hladni rat, međunarodni odnosi

NACIONALNOST KAO ČIMBENIK OBLIKOVANJA RATNIH DOGAĐAJA U DOMOVINSKOM RATU

Marinko Rubić

Zapovjedništvo Hrvatske ratne mornarice u Splitu, Split, mrubic21@student.unizd.hr

Nacionalna pripadnost bila je odlučujući čimbenik koji je oblikovao i odredio smjer vojnih operacija u Domovinskom ratu. Cilj rada je dati odgovore na pitanja kako i kojoj mjeri je nacionalnost utjecala na pojedine događaje i je li Jugoslavenska narodna armija (JNA) bila sposobna silom očuvati zajedničku državu.

Većina profesionalnog sastava JNA bili su članovi Saveza komunista Jugoslavije i Srbi po nacionalnoj pripadnosti, što je odlučno odredilo smjer njezina djelovanja uoči i tijekom raspada zajedničke države. Armijski vrh bio je bastion unitarizma i protivnik federalističkih odredbi ustava iz 1974. Odmah nakon Titove smrti vrh JNA započeo je djelovati u cilju slabljenja teritorijalnih obrana imajući na umu do tada nezamislivi scenarij sukoba vojske i pojedinih republika. Pravu je potporu imao u snagama koje su se nominalno deklarirale kao projugoslavenske, ali su u stvarnosti prikriveno radile na ostvarenju srpskih nacionalnih interesa.

Željena transformacija JNA u srpsku vojsku tijekom 1991. za politički vrh Srbije išla je nedovoljno brzo zbog snažne prijeratne indoktrinacije armije vrijednostima Jugoslavije. Pored toga, za razliku od časničkog i dočasničkog kadra u JNA, u vojničkom je kadru postojala nacionalna ravnoteža koja je usporila tu transformaciju dajući Hrvatskoj u ljeto 1991. dragocjeno vrijeme za pripremu obrane. U Beogradu se požurivalo prije priznanja neovisnosti Hrvatske okupirati što više njezina teritorija i to s vojskom koja se počela naglo osipati. Zbog masovnog napuštanja, dezerterstva, niskog morala i žilavog otpora motiviranih hrvatskih branitelja, armija je brzo spoznala svoju nemoć u ostvarenju planova te je bila prisiljena reducirati ciljeve. Ta je redukcija značila forsiranje pravaca napada tamo gdje su živjeli Srbi i napuštanje onih planiranih pravaca napada gdje su živjeli nesrbi. JNA je zbog svoje ovisnosti o lokalnoj društvenoj i privrednoj zajednici bila nesposobna i nemotivirana za borbena djelovanja na teritoriju gdje nije uživala potporu stanovništva.

Ključne riječi: raspad SFRJ, JNA, nacionalna pripadnost, stanovništvo, Domovinski rat

PREKOGRANIČNI PRIJELAZI STANOVNIŠTVA PREMA NORMAMA CARINSKIH PROPISA I MEĐUDRŽAVNIH UGOVORA NAKON ODLUKE HRVATSKE O RASKIDU DRŽAVNO-PRAVNIH SVEZA OD SFRJ

Nenad Grgurica

Carinska uprava Republike Hrvatske, Područni carinski ured Split, Split, Nenad.Grgurica@carina.hr

U procesu uspostave suverene i samostalne Republike Hrvatske 8. listopada 1991. donesena je odluka o raskidu državno-pravnih veza Republike Hrvatske od republika i pokrajina koje su sačinjavale Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Tom odlukom priznata je samostalnost i suverenost ostalih republika bivše SFRJ te je izražena spremnost za uspostavu gospodarskih odnosa na ravnopravnim osnovama. S obzirom na to da je s danom razdruživanja od SFRJ počeo rad samostalne carinske službe, otvaranje graničnih prijelaza bila je prioritetna aktivnost koju je trebalo provesti, a carinski sustav ujedno je bio temeljni institut teritorijalnog, pravnog i gospodarskog suvereniteta Republike Hrvatske.

Cilj rada je na temelju objavljenih propisa u Narodnim novinama i relevantne literature prikazati važnost carinskog sustava u sklopu donesenih odluka u ostvarivanju suverene Hrvatske na državnoj granici i otvaranja graničnih prijelaza te u tom kontekstu prijelaze stanovništva, putnika, prijevoznih sredstava i roba.

U cijelom sustavu kompleksnih aktivnosti, prava i obveza stanovništva pri prelasku graničnih prijelaza i postupanja unutar administrativnih okvira od strane graničnih službi, izniman značaj ima carinska služba kako bi lokalno stanovništvo u prekograničnom području prelazilo granicu. Zbog činjenice da lokalno stanovništvo često živi na jednoj strani granice, a radi na drugoj te zbog rodbinskih veza s obje strane granice, obavljanja raznih usluga na suprotnim stranama granice, rad carinskih službenika u takvim okruženju osim fiskalno-sigurnosne uloge, obuhvaća i društveno-socijalnu ulogu.

Zbog činjenice što su uslijed političkih okolnosti od 1991. međurepubličke granice postale međunarodne granice te zbog svih daljnjih događaja vezanih uz pogranično područje, kretanje stanovništva koji živi uz granicu, kao i ostalih putnika preko graničnih prijelaza, postalo je predmet znanstvenih istraživanja i analiziranja u području statistike, ekonomije, prava, politologije i povijesti.

Ključne riječi: granice, prekogranični promet, pogranično stanovništvo, carinski sustav, granične carinske ispostave

MIROVNA OPERACIJA UJEDINJENIH NARODA NA PREVLACI – USPJEŠNOST I POSLJEDICE

Tihana Magaš

Gimnazija Vladimira Nazora, Zadar, tihana.magas@gmail.com

Tema rada je Mirovna operacija Ujedinjenih naroda na Prevlaci koja je trajala od 1996. do 2002. godine. U uvodnom dijelu rada istaknute su povijesne okolnosti u kojima je došlo do dolaska Ujedinjenih naroda na područje Prevlake te prostor na kojem se ova Mirovna operacija odvijala. Cilj rada je kroz analizu izvornih dokumenata Ujedinjenih naroda pokazati stav Ujedinjenih naroda o uspješnosti same Mirovne operacije na Prevlaci, koja prostorno obuhvaća područje južnog dijela Hrvatske. Istraživanje nudi odgovor na pitanja koji su bili glavni problemi tijekom provođenja same operacije, koliko su se poštivale odredbe dogovora te pruža kritički osvrt na samo provođenje i posljedice ove mirovne operacije.

U radu autorica opisuje sporne probleme oko granice na Jadranskom moru i u Bokotorskom zaljevu. Uz dokumente Ujedinjenih naroda, analiziraju se i dokumenti Policijske uprave Dubrovačko-neretvanske iz arhiva Specijalne jedinice policije „Grof“ u Platu. U radu se ističe i koje su bile posljedice ove mirovne operacije te koje su reakcije hrvatskih, srpskih i crnogorskih vlasti nakon potpisivanja „Protokola između Vlade Republike Hrvatske i Savezne vlade Savezne Republike Jugoslavije o privremenom režimu uz južnu granicu između dviju država“ potpisan u prosincu 2002. godine, a koji se u pravnim odnosima između Republike Hrvatske i Crne Gore primjenjuje se od 2006. godine.

Rezultati rada kao i zaključak ovog istraživanja ukazuju na posljedice ove Mirovne operacije Ujedinjenih naroda čiji je krajnji rezultat bio potpisivanje gore navedenog Protokola. Autorica naglašava kako je Protokol potpisan kao privremeno rješenje (što se vidi i iz samog naziva dokumenta), ali njegove odredbe primjenjuju se do danas. Republika Hrvatska i Crna Gora još uvijek nemaju konačno rješenje razgraničenja dviju država ni dokument koji potvrđuje trajno rješenje graničnog spora dviju država. U radu se ističe i kako od 2002. godine nisu zabilježeni veći incidenti te da i jedna i druga Vlada navode kako nema većih problema oko konačnog dogovora razgraničenja, no službenog dokumenta još nema. Tvrde kako će, ukoliko nije moguć bilateralni dogovor, ponovo potražiti međunarodnu pomoć, ali ovaj put na Međunarodnom sudu u Haagu ili arbitražu.

Autorica je ovim radom kritički analizirala službene dokumente Ujedinjenih naroda, njihov stav o uspješnosti Mirovne operacije te istaknula probleme koji su do danas ostali neriješeni kao posljedica niza političkih, diplomatskih i geostrateških pitanja obje države u pogledu utvrđivanja granice na prostoru Prevlake.

Ključne riječi: Ujedinjeni narodi, mirovna operacija, Prevlaka, protokol, granica.

PROGNANICI I IZBJEGLICE NA MAKARSKOM PODRUČJU TIJEKOM I NAKON DOMOVINSKOG RATA

Marina Lalić

OŠ Stjepana Ivičevića, Makarska, marina.lalic4@skole.hr

Rad se bavi stanovništvom makarskog područja tijekom i nakon Domovinskog rata te analiziranjem problema s kojima se suočio makarski kraj zbog velikog priljeva izbjeglica i prognanika. Cilj rada je predočiti stanje i problematiku domicilnog stanovništva, izbjeglica i prognanika na lokalnoj razini tog vremena i usporedba s nacionalnom razinom.

Cilj rada je uvidjeti načine, metode i rješenja izbjegličkog pitanja i velikog priljeva stanovništva na to područje te kako je ta problematika utjecala na grad Makarsku, strukturu njegova stanovništva i na turizam kao osnovnu privrednu granu ovog područja. Rezultat rada su i odgovori na pitanja: Koliki su kapaciteti u smještaju izbjeglica i prognanika i kako je došlo do njihova popunjavanja? Gdje su izbjeglice i prognanici smješteni te kako je organiziran njihov život na makarskom području? Zašto je postojala mogućnost potpunog kolapsa gospodarstva na području Općine Makarska? Kakav je bio položaj domaćinstava koja su prihvatila izbjeglice i prognanike? Koje su međunarodne institucije slale pomoć za izbjeglice? U radu su prikazane i najvažnije ustanove, uredi i njihova uloga u zbrinjavanju izbjeglica i prognanika, kao i nacionalni sastav izbjeglica i prognanika.

Naglasak je stavljen i na migracije, odnosno povratak i dolazak izbjeglica i prognanika te na funkcioniranje graničnih prijelaza u to vrijeme i njihovu ulogu u velikom priljevu izbjeglica. U zaključku se daje odgovor na pitanje koliko se je izbjeglica i prognanika vratilo u svoje zavičaje i domove, a koliko ih je ostalo trajno naseljeno u Makarskoj i na makarskom području te koje je posljedice za gospodarstvo na ovom području imao veliki priljev izbjeglica i prognanika.

Ključne riječi: izbjeglice, prognanici, stanovništvo, migracije, Domovinski rat